

УДК 341.485:327.323](477:470+571)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.51>

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ГЕНОЦИДУ (НА ПРИКЛАДІ ВЧИНЕНИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ)

Замрига А.В.,

*кандидат економічних наук, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8919-6633>

e-mail: artur.zamryha@kneu.edu.ua

Падалка М.А.,

*в. о. начальника юридичного відділу
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
асистент кафедри публічного та міжнародного права Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2036-6072>

e-mail: padalka.mariia@kneu.edu.ua

Замрига А.В., Падалка М.А. Щодо питання міжнародного співробітництва у протидії геноциду (на прикладі вчинених злочинів рф проти українського народу).

У даному науковому дослідженні авторами здійснено чергову спробу розглянути питання геноциду у міжнародному праві. При цьому, на сьогодні є доволі актуальним питання розгляду геноциду на території незалежної, правової, демократичної, соціальної держави з ринковою економікою – України, що продовжує вчинятися російською федерацією на суверенних територіях держави. Через російську агресію на території України гине мирне населення. Кожного дня російська армія завдає ударів по критичній інфраструктурі України, що зазнає пошкоджень тим самим залишаючи значну територію без газу, тепла, світла, води тощо.

У науковому дослідженні здійснено спробу розглянути перспективи щодо профілактики та протидії геноциду, основні фактори, що мають вплив.

В умовах сьогодення авторами розглянуто ряд міжнародної нормативно-правової бази, зокрема, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Статут Міжнародного військового трибуналу, Женевські конвенції та Протоколи, прийняті у 1977, 2005 рр. тощо, можна з упевненістю стверджувати, що дії держави-агресора можна кваліфікувати як вчинення геноциду проти українського народу.

У науковій статі зазначено, що для запобігання злочинам геноциду створювалися інститути міжнародної відповідальності: Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, Міжнародний військовий трибунал Далекого Сходу, Міжнародний кримінальний трибунал з Руанди, Міжнародний трибунал у Гаазі. Важливу роль у запобіганні геноциду покликана відігравати система Організації Об'єднаних Націй в цілому, включаючи всі департаменти та спеціалізовані установи, такі як Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Управління з правових питань, Департамент з політичних питань, Департамент суспільної інформації, Департамент підтримки миру, Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців та деякі інші.

Звернемо увагу на методику розпізнавання та ідентифікації геноциду, на основі вищезазначених інститутів, а також здійснено чергову спробу детально розглянути юридичне визначення геноциду як міжнародного злочину, розглянуто перспективи та одночасно найбільш проблемні області регулювання геноциду. Також слід не забувати про офіційні дані з приводу кількості жертв через вчинення агресії з боку рф.

Ключові слова: геноцид, військові злочини, міжнародне співробітництво, держава-агресор, російська федерація, війна, український народ, Міжнародний військовий трибунал, Міжнародний кримінальний суд, Конвенції про геноцид.

Zamryha A., Padalka M. Regarding the issue of international cooperation in against genocide (on the example of crimes committed by the russia against the ukrainian people).

In this scientific work, the authors made another attempt to consider the issue of genocide in international law. At the same time, today the issue of consideration of genocide on the territory of an independent, legal, democratic, social state with a market economy – Ukraine, which continues to be committed by the Russian Federation on the sovereign territories of the state, is quite relevant. Due to Russian aggression, the civilian population is dying on the territory of Ukraine. Every day, the Russian army attacks the critical infrastructure of Ukraine, which is damaged, leaving a large area without gas, heat, light, water, etc.

In the scientific article, an attempt was made to consider the prospects for the prevention and countermeasures of genocide, the main influencing factors.

In today's conditions, the authors considered a number of international legal frameworks, in particular, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948, the Statute of the International Military Tribunal, the Geneva Conventions and Protocols adopted in 1977, 2005, etc., it can be confidently stated that the actions of the aggressor state can be qualified as committing genocide against the Ukrainian people.

The scientific article states that institutions of international responsibility were created to prevent crimes of genocide: the International Military Tribunal in Nuremberg, the International Military Tribunal for the Far East, the International Criminal Tribunal for Rwanda, and the International Tribunal in The Hague. The United Nations system as a whole, including all departments and specialized agencies, such as the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the Office of Legal Affairs, the Department of Political Affairs, the Department of Public Information, is expected to play an important role in preventing genocide, Department of Peacekeeping, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees and some others.

Let's pay attention to the methods of recognition and identification of genocide, based on the above-mentioned institutions, and another attempt was made to consider in detail the legal definition of genocide as an international crime, the perspectives and at the same time the most problematic areas of genocide regulation were considered. We should also not forget about the official data on the number of victims due to aggression by the russia.

Key words: genocide, war crimes, international cooperation, aggressor state, Russian Federation, war, Ukrainian people, International Military Tribunal, International Criminal Court, Genocide Conventions.

Постановка проблеми. Геноцид – злочин, націлений на масове винищення групи людей та здійснюване поетапно, а тому його питання потребує детального аналізу. Якщо ми проаналізуємо сучасну історію, то зможемо відзначити масові вбивства мирних жителів під час більшості збройних конфліктів. Більшість науковців-дослідників проблемного питання щодо геноциду вважають, що він виник з появою людства.

В умовах сьогодення український народ переживає складний час, а саме бореться за збереження своєї незалежної та суверенної території через вторгнення російської федерації (надалі – рф) на її землі, оскільки через це кожного дня гине мирне населення, а тому питання міжнародного співробітництва у протидії геноциду є доволі актуальним для українського народу та всесвіту. Серед статистичних даних слід визначити, що 89% громадян України підтримують визнання дій російських військ в Україні геноцидом українського народу [2].

Здійснивши аналіз воєнних злочинів вчинених рф на території України необхідно наголосити, що дії держави-агресора можна кваліфікувати як вчинення геноциду проти українського народу. Так, на підтвердження цього є дослідження юристів-експертів з геноциду, що здійснили дослідження та зробили висновок, що рф несе відповідальність як держава за порушення статті II і статті III (с) Конвенції про геноцид [1]. Такий висновок був зроблений на основі звіту, що базується на свідченнях масових вбивств мирного населення, примусових депортацій та антиукраїнської риторики російських чиновників, політиків та журналістів. Також слід зазначити, що деякі країни світу визнали діяння рф над українським народом геноцидом, серед них такі країни як Канада,

Латвія, Чехія, Естонія, Ірландія, Литва, Польща та ін. Відповідно до цього слід також зазначити про насильницьку передачу дітей іншим групам як ознаку геноциду [2].

Відповідно до цього 14 квітня Верховна Рада України схвалила постанову «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», таким чином проголосивши дії російських військ на українській території геноцидом. Згідно з цим пропонується розглянути питання значення геноциду та її протидії [3].

Стан опрацювання цієї проблематики. Науковим підходам дослідження правових питань геноциду присвятили роботи вчені, як наприклад: О.В. Дерманська, В.В. Євдокимов, Р.А. Калюжний, І.П. Прокопенко, В.І. Тимчик, Г.С. Чуєнко, К.В. Шиманська, О. Павлюк, М.М. Герасименко, К.А. Важна, М.Г. Хаустова та ін.

Метою статті є здійснення всеохоплюючого аналізу військових злочинів, а саме геноциду, які були та продовжують вчинятися на території України російською армією, а також міжнародне співробітництво у їх протидії геноциду. Завданнями є визначення поняття геноциду, розглянути статистичні дані щодо чисельності гибелі мирного населення через російську агресію, розібрати способи міжнародного співробітництва у протидії геноциду.

Викладення основного матеріалу. Для повноти розгляду цього питання вважаємо за потрібне окреслити визначення геноцид – це явище повторюване, що відбувається з самої природи людини, як особливої соціальної істоти, і тому масове вбивство людей за зумовленим етнічним, расовим чи релігійним принципом може повторитися будь-якої миті у будь-якій точці планети, де є для цього відповідні умови [4, с. 400]. Зауважимо на актуальності змін основ системи виховання молодого покоління. Важливим стає навчання розпізнавання ознак геноциду; сприяння виявлення та оприлюднення будь-яких випадків порушення прав людини у своїй країні. Необхідно сприяти закріпленню у молодого покоління впевненості у праві вимагати від політичних діячів, що обираються, правоохоронних органів, військовослужбовців, місцевих органів влади відповідального виконання посадових обов'язків. Сприяння забезпеченню представництва всіх груп суспільства, включаючи етнічні та релігійні меншини, в економічному, політичному, культурному житті країни, а також притягнення ЗМІ до відповідальності за оголошення матеріалів, що сприяють виникненню міжетнічної та міжрелігійної ворожнечі, є заходами, що стабілізують суспільне життя країни.

Першим етапом, що координує дії суспільства в найближчій перспективі щодо профілактики та протидії геноциду, має стати оцінка (аналіз) ситуації. Аналітичну функцію виконують компетентні науково-дослідні центри. При проведенні аналізу ситуації необхідно брати до уваги такі фактори:

- 1) наявність або відсутність національної, расової, етнічної чи релігійної групи, яка перебуває у стані небезпеки;
- 2) обов'язки, домовленості, що позначаються негативно на можливостях держави запобігти геноциду;
- 3) наявність фактів, доказів, що свідчать про існування «намірів знищити повністю або частково» етнічну, національну, расову чи релігійну групу;
- 4) наявність структур у збройних силах країни, монополізованих членами будь-якої етнічної, національної, расової чи релігійної групи;
- 5) наявність або відсутність прецедентів заохочення представниками державних структур розбіжностей між представниками будь-яких етнічних, національних, расових чи релігійних груп;
- 6) наявність політичних, економічних, соціальних проблем, вирішення яких пов'язане з становищем яких-небудь національних, расових, етнічних або релігійних груп;
- 7) існування традицій дискримінації або насильства, прийнятих у суспільстві щодо будь-яких національних, расових, етнічних чи релігійних груп;
- 8) вчинення актів фізичного або іншого насильства, порушення прав людини, які є злочинами, які мають риси геноциду, щодо членів будь-яких національних, расових, етнічних або релігійних груп;
- 9) наявність затяжного збройного конфлікту між представниками будь-яких національних, расових, етнічних чи релігійних груп;
- 10) наявність у соціальній структурі суспільства будь-якої соціально незахищеної національної, расової, етнічної чи релігійної групи;
- 11) наявність різко виділяється матеріально забезпеченої національної, расової, етнічної чи релігійної групи у суспільстві;

12) наявність тоталітарного, авторитарного режиму в країні та його політика щодо будь-якої національної, расової, етнічної чи релігійної групи;

13) наявність ефективних традицій та практик вирішення проблем взаємовідносин будь-яких національних, расових, етнічних чи релігійних груп [5, с. 367–372].

Представлені категорії можуть бути рамками аналізу ситуації в будь-якій країні, зацікавленій у запобіганні та профілактиці геноциду. Крім того, дана інформація повинна надаватися координуючим та контролюючим міжнародним органом. У разі наявності проблемних питань у межах будь-якої аналізованої категорії виникає необхідність вироблення рекомендацій. Область рекомендацій пропонується поділити на три частини: діяльність у політичній та соціально-економічній сферах; діяльність у сфері захисту особистих прав людини; діяльність з наведення правового порядку та забезпечення безпеки.

Хотілося б відзначити, що для запобігання злочинам геноциду створювалися інститути міжнародної відповідальності: Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, Міжнародний військовий трибунал Далекого Сходу, Міжнародний кримінальний суд з Руанди, Міжнародний трибунал у Гаазі. Міжнародний кримінальний трибунал з Руанда вперше виніс вердикти з геноциду: «Міжнародний кримінальний суд є першим постійним правовим інститутом, до компетенції якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, військові злочини та злочини проти людяності». Важливу роль у запобіганні геноциду покликана відігравати система Організації Об'єднаних Націй в цілому, включаючи всі департаменти та спеціалізовані установи, такі як Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Управління з правових питань, Департамент з політичних питань, Департамент суспільної інформації, Департамент підтримки миру, Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців та деякі інші. Держави-члени ООН, які головним чином несуть обов'язок щодо запобігання геноциду, повинні вжити необхідних заходів та виконати необхідні дії із захисту суспільства. Йдеться про «виконання обов'язку захищати – концепцію, схвалену світовими лідерами на Світовому саміті 2005 року».

Відзначимо також, що ескалація етнополітичної напруги на пострадянському просторі створила необхідність детальної розробки нових та систематизації існуючих методів та стратегій протидії геноцидальній небезпеці. При міжнародному співробітництві основними методами боротьби з геноцидом упродовж другої половини ХХ ст. залишався ряд нормативно-правових актів (в основному міжнародного характеру), що формують правове поле [6, с. 195-196].

Як бачимо, сьогодні перспективною та одночасно найбільш проблемною областю регулювання геноциду є його профілактика та запобігання на ранній стадії. Вже існують програми з профілактики геноциду, виявлення його ознак у суспільстві та його запобігання, але вони мають обмежений характер у зв'язку з можливістю їх застосування лише за наявності певних обставин. Заслуженою увагою користується методика трансформації етнополітичного конфлікту різних стадіях його розвитку [9, с. 127–130].

На наш погляд, першим кроком юридичного визначення геноциду як міжнародного злочину є Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Цей документ виділяє геноцид у самостійну категорію злочинів проти людства. Вперше вживання цього терміну відбулося на Нюрнберзькому процесі проти нацистських злочинців. У статті 6 (с) Статуту Міжнародного військового трибуналу передбачається відповідальність за вбивства з використанням поневолення, винищення, заслання та інших жорстокостей щодо цивільного населення до війни або під час війни та переслідування з політичних, расових, релігійних мотивів [7]. Це формулювання покладено основою юридичної кваліфікації поняття «геноцид», закріпленої у Конвенції 1948 р. [1]. Основне значення Конвенції пов'язане із закріпленням юридичного визначення злочину геноциду та встановлення санкцій за його вчинення. З іншого боку, у період відбувається звуження безпосереднього об'єкта даного злочину до характеристики його як національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Консультативний висновок Міжнародного суду від 28 травня 1951 р. «Застереження до Конвенції про попередження геноциду та покарання за нього» встановлює обов'язковість дотримання принципів Конвенції для всіх держав незалежно від того, чи є вони державами, які підписали зазначений документ. Практичний розвиток міжнародно-правове поняття геноциду отримує під час роботи міжнародних кримінальних трибуналів з колишньої Югославії та Руанди.

Наступним кроком у формуванні нормативно-правової бази злочину геноциду стало прийняття чотирьох договорів у 1949 р. під назвою Женевські конвенції та Протоколів, прийнятих у 1977 [8], 2005 рр. До них відносяться:

- Конвенція про покращення долі поранених та хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.;
- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.;
- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949;
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949;
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (від 12 серпня 1949) про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол № 1, № 2 і № 3 від 8 червня 1977).

Особливого значення в такому випадку набуває вироблення методики розпізнавання та ідентифікації геноциду, розробка рекомендацій щодо його запобігання та протидії. Ця проблематика стала особливо актуальною на початку XXI ст. Це підтверджується виступом з нагоди десятої річниці геноциду в Руанді колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана 7 квітня 2004 р., який запропонував план дій щодо запобігання геноциду, що складається з п'яти пунктів:

- 1) запобігання збройним конфліктам;
- 2) захист цивільного населення за умов збройного конфлікту;
- 3) необхідність покінчити з безкарністю, використовуючи систему правосуддя національних чи міжнародних судів;
- 4) збір інформації та створення системи раннього попередження;
- 5) необхідність вживання швидких та рішучих заходів щодо низки питань, у тому числі щодо військового втручання.

Першим щаблем у боротьбі з геноцидом є профілактика геноциду. У цьому необхідно відзначити надзвичайну роль авторитетних регіональних, субрегіональних організацій та груп держав. Підвищення значення міжнародних організацій сприяє зміцненню їх можливостей у процесі залягодження конфліктів та вироблення практичних рішень як під час конфлікту, так і у мирний час. Крім того, спеціальні органи та посадові особи, які здійснюють свою діяльність у рамках міжнародних організацій, повинні взяти на себе обов'язок врегулювання ситуації в районах назрілої кризи. Підтвердження існування кризової ситуації – завдання етносоціологів.

Вони зобов'язані здійснювати діяльність з виявлення та перевірки гіпотез про причини конфлікту, оцінку рушійних сил конфлікту, масовості участі груп при тому чи іншому варіанті розвитку подій, оцінку наслідків прийнятих рішень, а також за необхідності брати участь у переговорах процесів. Реалізуються заходи щодо покращення та зміцнення системи завчасного попередження про можливість виникнення конфліктів, що несуть небезпеку геноциду. У минулому ряд незалежних організацій робили спроби контролювати та аналізувати проблемні ситуації, проте інформація, яку вони надавали, рідко використовувалася директивними органами. Не було механізму збору інформації та своєчасного подання її Раді Безпеки для вживання превентивних заходів. З метою виправлення свідомої помилки колишній Генеральний секретар Кофі Аннан віддав розпорядження про заснування Канцелярії Спеціального радника Генерального секретаря щодо попередження геноциду.

У рамках ООН розроблено методику виявлення геноцидальної небезпеки у тій чи іншій ситуації.

У рамках цієї методики ставиться низка питань з метою сприяння збору та аналізу інформації в ключових галузях [10, с. 45–60].

Іншим важливим показником стабільності держави стає аналіз форми правління та позицій національного уряду. Слабкі позиції влади чи неприкритий утиск інтересів будь-яких груп є потужними імпульсами реалізації геноциду. Найкращим методом для його запобігання стає сприяння встановленню сильного та авторитетного уряду, метою якого є турбота про здоров'я та збалансований економічний розвиток, повага до прав людини незалежно від приналежності до етнічної групи, встановлення справедливого представництва у політичних структурах та органах етнічних та інших груп. Будь-яка незаконна діяльність, пов'язана з переказом грошових коштів, з незаконним постачанням зброї, використанням природних ресурсів, підриває основи формування ефективного державного управління, тому має надаватися розголосу та бути суворо покараною. У свою чергу, світова спільнота відповідає за постійне вдосконалення миротворчої діяльності, намагаючись зробити її більш дієвою та ефективною в умовах конфлікту. Велике значення має система відстеження застосування норм міжнародного права щодо осіб, винних у систематичному порушенні прав людини або громадської групи, а також обов'язкове їхнє передання до суду.

Безперечно, ця методика є прогресивною, проте необхідно враховувати складності її застосування. Збір та аналіз необхідної інформації – тривала і копітка робота, яка повинна проводитися не періодично, а постійно, тільки в такому разі чітко простежуватиметься небезпечна тенденція. Крім того, роботу зі збору та аналізу інформації повинні проводити національні наукові центри з подальшою передачею міжнародним науковим та аналітичним центрам. Це забезпечить здійснення постійного контролю над ситуацією у більшості країн, які мають національні проблеми. Проведення ж ефективної дослідницької та контролюючої роботи лише службовцями міжнародних організацій є досить проблематичним з огляду на природну обмеженість ресурсів та обмежені уявлення про традиції міжетнічної взаємодії в кожній таборі. На жаль, поява різних методик теорії на практиці не призводить до досягнення стабільних позитивних результатів.

На сьогодні місія з підтримки миру ООН діє на постійній основі:

- здійснює контроль та представляє доповіді про порушення в галузі гуманітарної сфери, прав людини та кримінального законодавства;
- сприяє вжиттю ефективних заходів для розслідування серйозних порушень законодавства та судового переслідування за них;
- роззброює та демобілізує бойовиків та сприяє їх реінтеграції у суспільство;
- вживає особливих заходів для захисту жінок і дівчаток від насильства, зґвалтувань та інших форм сексуального насильства;
- представляє доповіді та вживає заходів щодо запобігання сексуальним домаганням та експлуатації жінок з боку працівників гуманітарних служб та миротворців;
- створює системи нагляду над ЗМІ та подає доповіді про будь-які «ЗМІ, які розпалюють ненависть»;
- вживає заходів щодо недопущення появи матеріалів, у тому числі поширюваних через ефір, що підбурюють людей до геноциду, злочинів проти людяності або інших порушень міжнародного гуманітарного права [10, с. 65–72].

Так, відповідно до зазначеного матеріалу щодо вчинення рф геноциду проти українського народу треба зауважити, що відповідно до Конвенції ООН про геноцид, сторони, які її підписали, несуть юридичне зобов'язання запобігати геноциду, і в доповіді міститься заклик до міжнародної спільноти діяти.

рф порушує статтю II та статтю III (с) Конвенції про геноцид [1]. Друга стаття свідчить, що геноцид – це спроба вчинити дії «з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу», а третя стосується «прямого та публічного підбурювання до геноциду».

Як докази порушення конвенції експерти наводять неодноразові заяви президента рф, який ясно дав зрозуміти, що на його думку Україна не має права на існування як незалежна держава.

Експерти також вказують на «нелюдську мову», яку використовують рф чиновники для опису українців, а також на їхнє зображення України як «нацистської держави» та «екзистенційної загрози рф» [11].

Крім того слід наголосити на масові вбивства та страти у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Миколаївській, Київській, Сумській та Чернігівській областях, навмисні атаки рф на укриття, гуманітарні коридори та медичні установи, обстріли житлових районів, зґвалтування, блокада, крадіжка зерна та насильницька депортація – це рівнозначно геноцидному знищенню [60].

Таким чином, діяльність, що здійснюється закладає основи формування системи ефективного реагування в ситуації небезпеки виникнення геноциду. Але вона поки що не здатна запобігти всім актам геноциду у світі. Незважаючи на їхню схожість далеко не всі причини цього явища вивчені досить глибоко.

Висновки. Таким чином, із середини ХХ ст. відбулося поступове оформлення міжнародного та національного законодавства у галузі регулювання злочину геноциду. Зазначається позитивна динаміка розвитку як законодавства, а й системи міжнародних правозахисних органів, у сукупності які утворюють інститут захисту права і свободи людини. Сучасні міжнародні структури мають правові основи та практику у кваліфікації, розслідуванні та судочинстві злочинів геноциду. Міжнародне співтовариство прийшло до розуміння, що справа покарання та запобігання геноциду має перебувати у віданні наддержавних органів у зв'язку з тим, що суб'єктами геноциду, як правило, є державні органи, посадові та уповноважені особи. Норми національного законодавства не здатні

ефективно регулювати злочин геноциду у зв'язку з особливістю суб'єкта насильства. Суб'єкт насильства і суб'єкт законотворчості, гарант права і свободи у разі одна і та сама держава. У зв'язку з наведеними висновками можна говорити про збільшення ролі міжнародних структур, особливо ООН, НАТО, ЄС та ін.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Міжнародний документ від 09.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 01.11.2022).
2. Павлюк О. Єрмак у Давосі перелічив ознаки геноциду українців з боку РФ. 2022. URL: <https://suspihne.media/242491-ermak-u-davosi-pereliciv-oznaki-genocidu-ukrainciv-z-boku-rf/> (дата звернення: 01.11.2022).
3. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова від 14.04.2022 року № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення 01.11.2022).
4. Герасименко М.М. Особливості розслідування геноциду. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. № 2. С. 398–401.
5. Важна К.А. Проблеми реалізації відповідальності держави за геноцид в сучасному міжнародному праві: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин» (Київ, 19-20 квітня 2017 р.). Ч. 1. К.: КНУКіМ, 2017. С. 365–376.
6. Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 193–197.
7. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі: Міжнародний документ від 08.08.1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text (дата звернення: 02.11.2022).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Міжнародний документ 08.06.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 02.11.2022).
9. Хаустова М.Г. Федоровська М.А. Сутність поняття злочину геноциду в міжнародному праві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. Вип. 1. С. 73–76.
10. 75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права: Всеукраїнська наукова студентська Інтернет-конференція (30 листопада 2020 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 428 с.
11. ООН оновила дані про жертви російського вторгнення в Україні. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/01/novyna/suspilstvo/oon-onovyla-dani-pro-zhertvy-rosijskohovtorhnennya-ukrayini> (дата звернення: 03.11.2022).